

de prologen van later gedrukte zestiende-eeuwse verslagen van toneelwedstrijden. Komt een figuur als De Roovere met zijn 'Refereyn van Rethorica' goed uit de verf, dan is het anderzijds jammer dat, alweer door de thematische aanpak, andere dichters niet op de voorgrond treden. Ik denk speciaal aan Cornelis van Ghistele met het stuk dat hij namens de Antwerpse kamer De Goudbloem schreef voor het landjuweel van 1561. Via het register vindt men hem terug, maar in de tekst zelf ontbreekt wel eens zijn naam, zo bij een cruciale passage (p. 93) over de wegen van de goddelijke inspiratie, waarin reeds renaissance-echo's weerklinken. (Hij wordt wel vermeld in een verwante context op p. 37).

Ten slotte wijs ik op enkele kleine details die anders verklaard kunnen worden. Moser verstaat in het devies van de Brugse kamer De Heilige Geest 'Mijn werk is hemelick' (p. 82) het laatste woord als 'heimelijk', maar de normale betekenis is 'hemels' (*WNT*, VI, 560; zie ook Everaert: *Spelen*, ed. Muller-Scharpé, p. VI noot 4). Het blazoën van de Leidse kamer De Witte Acoleyen stelt een fraai geklede dame voor die een orgel bespeelt, waarvan de blaasbalg bediend wordt door een kalende grijsaard. Moser acht het niet onmogelijk dat die laatste, diennende figuur God zelf zou voorstellen. Dat lijkt mij in strijd met de complete zestiende-eeuwse iconografische traditie. Veiligheidshalve corrigeer ik nog een taalslippertje in een citaat uit Beemon (p.182): het bekende vers uit het begin van het Johannes-evangelie (Joh. 1: 14) moet natuurlijk luiden 'verbum caro factum est' en niet 'verbum caro factō est'.

Mijn op- en aanmerkingen zijn meest van interpretatieve aard. Dat kan moeilijk anders bij een werk dat enerzijds zozeer op teksten gebaseerd is en anderzijds poogt die in een systematisch overzicht te ordenen. Op enkele plaatsen komt de interpretatie van de auteur mij dan ook als ietwat geforceerd over in functie en ten gunste van de door haar voorgestane visie. Toch moet men dankbaar zijn om zoveel nieuws dat uit soms weinig bekende teksten naar voren komt en om de synthetische greep waarin de auteur geslaagd is deze allesbehalve gemakkelijke materie te vatten. Het antwoord dat zij uiteindelijk geeft op de door haar gestelde vragen, en waaruit blijkt dat de rederijders door culturele, literaire en godsdienstige factoren op de achtergrond gedrongen zijn, lijkt niet voor twijfel vatbaar. Ik sluit dan ook zoals ik begon met een citaat uit het 'Refereyn van Rethorica' van De Roovere: 'Tversieren [i]s wonderlijk datter inne licht'.

Werner Waterschoot

Nederlandse literatuur van de Verlichting 1670-1830 / André Hanou. – Nijmegen : Vantilt, 2002. 288 p. ; 22 cm
ISBN 90-75697-62-7 Prijs: € 22,50

Eén van de interessantste boeken die de laatste jaren over de achttiende-eeuwse letterkunde verschenen zijn, is ongetwijfeld André Hanou's *Nederlandse literatuur van de Verlichting (1670 – 1830)*. De auteur, *dixhuitièmist* en sinds enige tijd als hoogleraar Oudere Letterkunde aan de Universiteit van Nijmegen verbonden, is als geen ander vertrouwd met de literaire erfenis van een periode die door de literatuurgeschiedschrijving lange tijd stiefmoederlijk behandeld is. In zestien verschillende opstellen presenteert Hanou teksten die – tot op het moment dat hij zich er mee bezighield – meestal nog *terra incognita* waren, of hij vraagt aandacht voor verschijnse-ler die typerend geacht mogen worden voor het achttiende-eeuwse culturele leven en desondanks niet of nauwelijks onderzocht zijn. Te denken valt daarbij onder meer aan de vrijmetselarij of aan het politieke debat in de periodieke pers tijdens de roerige jaren 1780-1800.

De zestien opstellen, die alle reeds in de vorm van artikelen of hoofdstukken in tijdschriften en boeken gepubliceerd werden, zijn in grote lijnen chronologisch geordend. Na een programmatische beschouwing over de uitbeelding van Pygmalion in de zeventiende en achttiende eeuw – Hanou's in mei 2001 gehouden inaugurele rede – opent een beschouwing over de reisbeschrijvingen van Cornelis de Bruijn (1652-1726/1727) de reeks. Dan volgen drie stukken over Jacob Campo Weyerman (1677-1747); het eerste biedt een algemene karakterisering van diens oeuvre, de beide andere zijn gewijd aan respectievelijk de *Levens-beschrijvingen der konst-schilders* (1729) en de *Zeldzaame Leevens-byzonderheden van Laurens Arminius* (1738). Dan volgt een korte tekst over het achttiende-eeuwse schouwburgbezoek en een diepgravend betoog – in mijn ogen één van de beste stukken uit het boek – over het vrijheidscon-

cept in imaginaire reisverhalen. De vraag of joden toegang hadden tot het genootschapsleven van de achttiende eeuw staat centraal in het achtste opstel, waarna een verhandeling volgt over (de studie van) de vrijmetselarij.

Een duidelijk hoogtepunt in het boek van Hanou bieden vervolgens de beide stukken over de politieke lading van laat achttiende-eeuwse tijdschriften, in het bijzonder de zogenaamde *Janus*-tijdschriften (*Janus* [1687] en *Janus Verrezen* [1795-1798]). Vermakelijk is de bijdrage over de jojo, een rond 1800 ongemeen populair, nieuw stukje speelgoed voor volwassenen dat in een heuse ode – mogelijk van de hand van de jonge Johannes Kinker (1764-1845) – bezongen blijkt te zijn. Hierna volgt een verhandeling over het in 1797 verschenen *De Knorrepot en de Menschenvriend*, een niet onvermakelijk satirisch werkje van de radicale patriot Gerrit Paape (1752-1803). Wat rest zijn nog drie kortere opstellen. Het eerste gaat over de receptie van de filosofie van Immanuel Kant (1724-1804) in Nederland, toegelicht aan de hand van Kinkers *Brieven van Sophië aan Mr. Rhyvis Feith* (1807). Het tweede bespreekt de intrigerende relatie tussen enerzijds de *Ondergang der eerste wereld* (1809) door Willem Bilderdijk (1756-1831) en Kinkers *Wereldstaat* (ca. 1810). Het derde en laatste stelt ten slotte een vermakelijke afbeelding aan de orde van een bijeenkomst ergens tussen 1800 en 1810 in het Amsterdamse genootschap Felix Meritis, respectievelijk in de vorm van een aquarel door Jacob Smies (1764-1833) en een daarnaar gesneden ets door J.E. Marcus (1774-1826). De overigens kleine afwijkingen die men op de ets ten opzichte van de oorspronkelijke aquarel kan waarnemen, laten – zo toont Hanou aan – enkele interessante conclusies toe over de waardering van de zogenaamde kantiaanse ‘Aufklärung’ aan het begin van de negentiende eeuw.

Uit deze opsomming blijkt dat de lezer nogal wat geboden krijgt. Hanou toont zich een buitengewoon erudiete gids op het gebied van de Nederlandse Verlichtingsliteratuur en daarbij laat hij zien hoe hij met uiteenlopende soorten van probleemstellingen uit de voeten kan. Of het nu gaat om motiefonderzoek, de relatie tussen literatuur en werkelijkheid, de organisatie van het karakteristieke genootschapsleven, een thematisch-inhoudelijke, of de stilistische analyse van literaire teksten – op al deze terreinen overtuigen de prestaties van Hanou. Daarbij heeft hij een eigenzinnige stijl, die ik niet onvermakelijk vind en die mij zelfs doet denken aan achttiende-eeuwse spectatoriale geschriften. De toonzetting van Hanou's opstellen is soms opvallend retorisch en met enige regelmaat wordt het lezerspubliek direct door hem aangesproken (p. 44: ‘Let wel, lezer [...]’; p. 187: ‘De lezer oordele zelf.’).

Ook herinnert de soms wat gezochte beeldspraak aan de wens van menig achttiende-eeuwse tijdschriftauteur in de formulering toch vooral oorspronkelijk te zijn. Zo karakteriseert Hanou de ingelaste episodes in Weyermans *Laurens Arminius* als een voorbeeld van ‘de zogenaamde saucijssjes-structuur’ (p. 54) en ook zinsneden als de beide volgende zijn bij hem zeker niet ongewoon: ‘Wel, misschien kon zij tenminste nog een lentekransje vlechten om de schedel van Hein [versta: de Dood]’ (p. 49); en: ‘Rond 1770 denkt niemand in Europa aan revolutie. Maar er is een Che Guevera van de achttiende eeuw: Pascal Paoli [...]’ (p. 120). Een derde opvallend stijlverschijnsel doet mij eveneens aan de achttiende-eeuwse tijdschriftencultuur denken, want zoals de heren ‘spektatoren’ veelal in eigen persoon in hun geschriften aanwezig zijn, zo ook komt men heel wat meer over de persoonlijke denkbeelden van Hanou te weten dan dat dat in wetenschappelijke literatuur gewoonlijk het geval is. Zo schrijft hij bijvoorbeeld (ik volsta met dit ene voorbeeld): ‘Met Weyerman, als persoon, heb ik evenmin veel. De man is, of lijkt: uitdagend, brutaal, flamboyant. Niet helemaal betrouwbaar ook. Zou hij je niet met de rekening kunnen laten zitten in een café? Iets wat overigens vele achttiende-eeuwers doen, na afgifte van een morele verklaring. Bijvoorbeeld Bilderdijk. Ik zou dat Weyerman niet zeer kwalijk nemen. Ik verwacht het zelfs. Weyerman, kortom, is iemand om wie je met een boogje heen loopt’ (p. 35). De toon is hier zuiver essayistisch geworden en het heeft er op dergelijke momenten de schijn van dat Hanou zich in ieder geval stilistisch in verregaande mate met zijn onderzoeksobject geïdentificeerd heeft.

Bij alle lof die de onderneming van Hanou verdient, is kritiek op de misleidende titel van zijn boek overigens meer dan gerechtvaardigd. Die immers suggereert een overzichtswerk over de Nederlandse literatuur van de Verlichting en verhult dat we te maken hebben met een bundeling van eerder gepubliceerde artikelen over diverse onderwerpen. Deze kritiek lijkt Hanou te hebben voorzien (p. 7: ‘De titel belooft [...] misschien meer dan waargemaakt wordt’) en in

dat licht begrijp ik niet goed waarom hij niet voor een wat neutralere, of beter, een wat bescheidener titel gekozen heeft. Een bundeling van eerdere publicaties heeft uiteraard voor- en nadelen. Een voordeel is dat de lezer in één keer een belangrijk deel van het wetenschappelijk oeuvre van een auteur in handen krijgt zonder op te zoek te hoeven gaan naar soms moeilijk toegankelijke tijdschriften of boekpublicaties. Een nadeel kan zijn dat de beperkingen zoals die nu eenmaal voor de bijdrage aan een tijdschrift gelden, uitvergroet worden, wanneer men een lange reeks artikelen achter elkaar leest. Zo stoort het dat Hanou er in vrijwel elk van de zestien stukken in de bundel op wijst – doorgaans met een beroep op de beperkte ruimte die hem bij eerste publicatie van zijn opstellen geboden werd –, dat hij bewust aan bepaalde vragen voorbij is gegaan, of dat hij sommige problemen niet heeft kunnen uitwerken (p. 53: ‘In het hiernavolgende maak ik slechts enkele opmerkingen [...]’; p. 97: ‘Helaas kan ik nauwelijks een werkelijk breed inzicht geven [...]’; p. 135: ‘Een probleem waarop ik in dit korte bestek niet kan ingaan’; p. 155: ‘Zelfs een heel boek kan nauwelijks recht doen aan [...]’; p. 245: ‘Helaas is er geen ruimte iets te zeggen over [...]’ – enz., enz.). Maar ruimtegebrek kan natuurlijk geen argument meer zijn, wanneer men ervoor kiest zijn werk een tweede keer in een zelfstandige bundel, waarvan men de omvang uiteindelijk zelf bepaalt, in het licht te geven. Als het dan al niet mogelijk was de betreffende artikelen vóór de herdruk om te werken of aan te vullen, dan hadden redactionele ingrepen op dit punt aanbeveling verdiend.

De werkwijze van Hanou is in hoge mate exemplarisch. Hij vraagt aandacht voor afzonderlijke teksten, voor onbekende auteurs of voor vergeten tijdschriften en genootschappen. Ondanks deze aanpak, die er immers toe had kunnen leiden dat de bundel een gefragmenteerde indruk zou maken, vertonen de in *Nederlandse literatuur van de Verlichting* opgenomen opstellen een opmerkelijke samenhang. Dat heeft niet alleen te maken met het blote feit dat het onderzoeksmateriaal van Hanou altijd uit de periode 1670-1830 stamt, maar speciaal ook met de invalshoek waaronder dit materiaal gezien wordt. Op de achtergrond staat namelijk steeds één en dezelfde vraag: wat is het eigen en eigenlijke karakter van de Verlichting in Nederland? Steeds vanuit het concrete geval probeert Hanou daarover uitspraken te doen, of hij nu een nog onbestudeerde tekst, een minder populaire literator of een in vergetelheid geraakt genootschap onderzoekt. Emancipatie en zelfverwezenlijking, zo leest men in het korte voorwoord dat aan de zestien opstellen voorafgaat, acht hij karakteristiek voor de Nederlandse Verlichting:

Ik was op zoek naar een sleutel op de belangstellingen, vormen en inhouden van teksten uit de Verlichting. Die sleutel was mij op het moment van schrijven lang niet altijd bekend. Op dit moment denk ik te weten dat geen enkele tekst begrepen kan worden als men geen begrip heeft voor het streven naar vrijheid (zelden zonder verantwoordelijkheidsgevoel) en het verlangen naar zelfontplooiing (nooit zonder het besef dat de maatschappij daar profijt van moet hebben). [...] Nog anders gezegd: literatuur, tijdens onze Verlichting, heeft vrijwel altijd iets te maken met de wens individuen en de wereld te verbeteren (p. 7-8).

Deze karakteristiek berust op onderzoeksresultaten die tijdens de afgelopen twintig, vijftientig jaar zijn neergelegd in een hele reeks dissertaties en deelstudies. Hanou spreekt in dat verband met nadruk van ‘de *nieuwe* achttiende eeuw’ (p. 21), nieuw namelijk, omdat er onmiskenbaar andere accenten gezet worden dan dat dat in de literatuurgeschiedschrijving tot voor enkele decennia te doen gebruikelijk was. Dat er nog niet zo heel lang geleden een duidelijk ander beeld van de Verlichtingsperiode geschetst werd, vindt in Hanou’s ogen een verklaring in de eenzijdige belangstelling waarvan vroegere generaties van literatuurhistorici bij de bestudering van de letterkunde uit de periode 1670-1830 blijk gegeven hebben. De canon die mettertijd voor ‘onze lange achttiende eeuw’ (p. 19) uitgekristalliseerd is, richt zich daardoor voor een belangrijk deel op de genres die speciaal ook in de zeventiende eeuw de boventoon voerden: lyriek, drama en epos. Men hoeft maar één blik te werpen op de bundel van Hanou – hetzelfde geldt trouwens voor de zoëven genoemde dissertaties en deelstudies – om vast te stellen, dat het recente onderzoek zich in duidelijk mindere mate op deze genres geconcentreerd heeft, maar daarentegen juist op het proza. Dat is lange tijd inderdaad volstrekt onderbelicht gebleven (Knuvelder wijdt er in

het tweede en derde deel van zijn handboek niet meer dan enkele bladzijden aan!) en tegen die achtergrond kan gesteld worden, dat Hanou's 'nieuwe' achttiende eeuw in eerste instantie op een duidelijk verdiepte kennis van de prozaliteratuur gebaseerd is.

Hoewel *Nederlandse literatuur van de Verlichting* geen uitputtend overzicht van de achttiende-eeuwse literatuur beoogt te geven, is het desalniettemin illustratief te bezien welke plaats er voor de 'kanonieke' auteurs wordt ingeruimd. Welnu, die is minimaal. Het werk van lyrische dichters als Jan Luyken (1649-1712), Jan Baptist Wellekens (1658-1726) of Hubert Kornelisz. Poot (1689-1733) blijft ongenoemd, of speelt een niet meer dan marginale rol; toneelauteurs als Lukas Rotgans (1653-1710), Balthasar Huydecoper (1695-1778) of Pieter Langendijk (1683-1756) schitteren door afwezigheid; en ook de belangrijkste epische dichters, zoals daar zijn Arnold Hoogvliet (1687-1763), Onno Zwier van Haren (1713-1779) en Lucretia Wilhelmina van Merken (1721-1789), zoekt men tevergeefs. Goed, wanneer men geen overzichtswerk schrijft, dan hoeven deze auteurs ook niet genoemd te worden, maar toch, het is veelzeggend dat de schrijvers van de canon stelselmatig buiten het blikveld van Hanou vallen, die tegelijkertijd wél de aandacht vestigt op een lange reeks heden ten dage vrijwel onbekende literatoren.

In dit verband wil ik een opmerking maken over de status van de canon zoals die tot op de dag van vandaag in literatuurgeschiedenissen voor de achttiende eeuw gehanteerd wordt. Bij herhaling betoogt Hanou dat die in sterke mate gebaseerd is op negentiende-eeuwse waardeoordelen, waarbij morele en ideologische overwegingen de doorslag gegeven zouden hebben. Zo stuit men op formuleringen als de volgende: 'het lot van veel achttiende-eeuwse literatuur: in de negentiende eeuw veroordeeld als te rebels, politiek, onchristelijk, satirisch, goddeloos' (p. 218-219). Nu zal niemand ontkennen dat de negentiende-eeuwse literatuurhistorici bepaalde blinde vlekken gehad hebben, maar toch is het zeker niet zo dat zij volledig aan de achttiende-eeuwse smaak voorbij gegaan zijn. Ook in de achttiende eeuw was de renomme van Poot groot, de treurspelen van Huydecoper werden tot het moment van de grote Schouwburgbrand in 1772 vele tientallen malen opgevoerd en het lange bijbelesos *Abraham de Aartsvader* (1728) van Hoogvliet werd tot 1792 maar liefst elf keer integraal herdrukt. In dit perspectief dringt de vraag zich nog eens nadrukkelijk op hoe 'de nieuwe achttiende eeuw' van Hanou zich verhoudt tot het bestaande beeld van de periode 1670-1830 in de handboeken. Hebben we te maken met twee volledig verschillende cultuurstromingen, gedragen en bedoeld voor verschillende bevolkingsgroepen? Of zijn er misschien toch meer overeenkomsten dan men op grond van de voorliggende beschouwingen van Hanou zou kunnen vermoeden?

Nog eens, het is niet de bedoeling van *Nederlandse literatuur van de Verlichting* een overzicht van de achttiende-eeuwse letterkunde te bieden, maar toch, in een boek waar het periodebegrip een dermate centrale rol speelt, dringen zich vragen zoals dewelke die ik zojuist geformuleerd heb, onmiddellijk op. Over dat periodebegrip nog het volgende. Hanou stelt meermaals de clichévoorstellingen ter discussie die bij het grote publiek met betrekking tot de achttiende eeuw bestaan. Die voorstellingen behelzen enerzijds dat er van een waarlijk Verlichting hier te lande geen sprake kan zijn, omdat Nederland geen denkers heeft voortgebracht die zich kunnen meten met de grote Verlichtingsfilosofen uit het buitenland; anderzijds dat de achttiende eeuw – de 'pruikentijd', zoals die ook nu soms nog neerbuigend genoemd wordt – een tijdvak geweest zou zijn van zedelijk en cultureel verval. Direct in contrast tot deze beelden formuleert Hanou zijn eeuw van emancipatie en zelfverwezenlijking, een eeuw die een 'onvermoede wereld, vol vrijheid, levenslust en ondernemingszin' (p. 7) te bieden heeft. Om een en ander nader te accentueren, zet hij deze nieuwe voorstelling van de achttiende eeuw keer op keer af tegen aan de ene kant de zeventiende, en aan de andere kant de negentiende eeuw. In dat verband is de uitwerking evenwel weinig bevredigend, omdat het er ontegenzegglijk de schijn van heeft dat Hanou voor de zeventiende en negentiende eeuw clichébeelden hanteert die weinig onderdoen voor de achterhaalde visies die in brede kringen met betrekking tot de achttiende eeuw geventileerd worden.

Laat ik met de zeventiende eeuw beginnen. Op zeker moment spitst Hanou het verschil tussen de periode vóór en na 1670 toe op het maatschappelijk nut van de literatuur. Hij contrasteert 'de alomtegenwoordige achttiende-eeuwse behoefte aan "beschaving" van het individu' (p. 117) met 'de "rauwheid" van de zeventiende eeuw' (t.a.p.). Ik weet niet wat er met de

'rauwe' zeventiende eeuw bedoeld wordt, maar als goudeneeuwse literatuur één doel heeft, dan is dat wel de opvoeding van de lezer c.q. toeschouwer tot, om met Dirk Volckertsz. Coornhert (1522-1590) te spreken, de 'wellevenskunst'. Niet anders dan in de achttiende eeuw gaat het dus óók in de zeventiende eeuw 'om deugd-beoefening; om een leerschool der deugd' (p. 117). Nog een voorbeeld. Hanou neigt ertoe achttiende-eeuwse literatuur primair vanuit een inhoudelijk perspectief te bezien, terwijl de zeventiende-eeuwse letterkunde voor hem een vooral op de vorm gerichte aangelegenheid lijkt te zijn. Vergelijk: 'De nadruk ligt [in de Verlichtingsliteratuur] niet langer op vormen en poëtische principes, maar op vragen over menselijkheid en maatschappelijkheid' (p. 19). Welnu, het behoeft denkelijk geen betoog dat 'vragen over menselijkheid en maatschappelijkheid' óók in de zeventiende eeuw (in welk tijdvak eigenlijk niet?) in het middelpunt van de literaire belangstelling staan. En wat die 'vormen en poëtische principes' betreft, die bieden in de *experimentierfreudige* zeventiende eeuw doorgaans een veel minder dwingend korset dan in een belangrijk deel van in ieder geval de 'kanonieke' achttiende-eeuwse letterkunde. Na 1670 is het in bijvoorbeeld het gelegenheidsgedicht, de tragedie en het epos met vormexperimenten goedgevoerd. Het is in dat licht voor de achttiende eeuw zeker legitiem van een formele verstarring te spreken, die als zodanig een verklaring vindt in een kennelijk algemeen aanvaarde, stringente regelgeving. Met andere woorden: het eigenlijke, onderscheidende kenmerk tussen de zeventiende en achttiende eeuw kan maar beter niet in de principiële omgang met 'vormen en poëtische principes' gezocht worden!

De negentiende eeuw komt er bij Hanou niet veel beter van af. Staat bij hem de achttiende eeuw voor morele onafhankelijkheid en het zoeken naar de eigen plaats in de samenleving, de daarop volgende honderd jaar zouden nogal eens getuigen van 'een bloedeloze en krampachtige victoriaanse [...] moraal' (p. 117). 'Wij zien', zo betoogt Hanou elders, 'dat zijn [van de 'achttiende-eeuwer'] drift voor deugd – morele kunde, een *ars* – een pogen is een nieuwe individualiteit en tegelijk een nieuwe maatschappij op te bouwen; en dat dit streven zeker niet is: een verstarde manie om alle voorschriften te gehoorzamen, zoals in de negentiende eeuw vaak het geval is' (p. 19). In de lijn van de beide voorgaande uitspraken kan ook de observatie bezien worden dat rond 1800 'de vaak toch wat libertijnser achttiende eeuw plaats begon te maken voor een andere, burgerlijker eeuw' (p. 69). Afgezien van de vraag of het begrip 'burgerlijk' in dit citaat wel zo gelukkig gekozen is, ben ik van mening dat het hier uitgedragen beeld van de negentiende eeuw net zo eenzijdig is als het nog altijd vigerende imago van de achttiende eeuw als 'pruikentijd'.

Het is tijd voor een conclusie. De zestien artikelen die Hanou gebundeld heeft, geven een fascinerende indruk van 'de *nieuwe* achttiende eeuw' zoals die sinds enkele decennia in het onderzoek gestalte heeft gekregen. Het streven naar vrijheid, het verlangen naar zelfontplooiing, het open maatschappelijke debat, de behoefte de mens te beschaven en de samenleving vorm te geven – het zijn alle trefwoorden die karakteristiek zijn voor het rijke corpus van de Nederlandse Verlichtingsliteratuur. Hanou biedt zestien inspirerende verkenningen, evenveel stukken ook waarin niet alleen de veelzijdigheid, maar ook de relatieve onbekendheid van speciaal de omvangrijke achttiende-eeuwse prozaliteratuur aan de dag treedt. Zijn exemplarische aanpak maakt het mogelijk 'in te zoomen' op bepaalde auteurs, genres of literaire ontwikkelingen, maar tegelijkertijd onderstreept *Nederlandse literatuur van de Verlichting* daardoor, dat er momenteel een duidelijke behoefte bestaat aan overzichten, aan een genuanceerde beschrijving van de grote lijnen. Daarvoor lijkt de tijd ook alleszins rijp: niet voor niets kunnen we inmiddels teruggrijpen op vijftig jaar onderzoek dat afreken met de clichés zoals die jammer genoeg nog steeds met betrekking tot het tijdvak 1670-1830 bestaan. Zou dat nu niet iets voor Hanou zelf zijn – een synthetiserende monografie over de Nederlandse Verlichting en de literatuur van de achttiende eeuw?

J.W.H. Konst

Decorum : observaties over de literaire gepastheid in de renaissancistische poëtica / Jeroen Jansen. - Hilversum : Verloren, 2001. - 439 p. ; 24 cm
ISBN 90-6550-671-3 Prijs: € 40,00